

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-2>

УДК 331.45+331.224.7

Лазуткін М.І., Журавель М.О.

Запорізький національний технічний університет

КОМПЕНСАЦІЇ ПРАЦІВНИКАМ ЗА УМОВИ ПРАЦІ ВІДПОВІДНО ДО РЕЗУЛЬТАТІВ АТЕСТАЦІЇ РОБОЧИХ МІСЦЬ

Анотація. В статті розглядається питання атестації робочого місця як один з прийомів створення належного рівня охорони праці працівників що є комплексною оцінкою кожного робочого місця на його відповідність передовому науково-технічному рівню виробництва і гігієнічним нормам праці. Віднесення факторів до конкретної категорії фізичної роботи визначається за фактично вимірними параметрами виробничого середовища і трудового процесу. У ході атестації проводиться аналітична оцінка умов праці на робочих місцях, аналіз впливу на працюючих чинників виробничого середовища і трудового процесу, передбачених гігієнічною класифікацією; оцінюється технічний і організаційний рівень робочого місця; оцінюється ступінь ушкодження здоров'я; розробляються конкретні заходи для створення оптимальних умов і характеру праці.

Ключові слова: атестація робочих місць, охорона праці, фактори виробничої середовища та трудового процесу, умови праці, гігієнічні вимоги, гігієнічна оцінка, важкість праці, напруженість праці, категорія робіт.

Lazutkin Mykola, Zhuravelj Mykola

Zaporizhzhia National Technical University

COMPENSATION TO WORKERS FOR WORK CONDITIONS BY RESULTS CERTIFICATION OF WORK PLACES

Summary. The article describes with the question of certification of the workplace as one of the methods for creating and maintaining an appropriate level of occupational safety, which is a comprehensive assessment of each workplace for its compliance with the advanced scientific and technical level of production and hygienic labor standards. The certification provides a hygienic assessment of the technical and organizational level of the workplace. The results of studies and hygienic assessment of working conditions conducted using the criteria of the Hygienic Classification of Labor can be used: – health care institutions that provide medical assistance to workers, conduct medical examinations of workers, establish a connection between illness and working conditions; – specialized departments of psychophysiological examination; – higher medical educational institutions of III-IV accreditation levels and institutions of postgraduate education (departments of hygiene and courses of occupational diseases); – employers to develop measures to improve working conditions and prevent harmful effects on the body of workers; – workers (for the purpose of obtaining information about working conditions at their workplaces both at the time of employment and in the course of work); – social and health insurance bodies in cases where the rates of deductions depend on the degree of harmfulness and the danger of working conditions and harm done to health. Attestation is carried out at enterprises, institutions and organizations, regardless of the forms of ownership, types of activity, where the technological process or the use of equipment and materials may be the cause of the emergence of hazardous and harmful production factors. In the course of work the analytical estimation of working conditions at workplaces, analysis of influence on working factors of the industrial environment and labor process, provided by hygienic classification is carried out; the technical and organizational level of the workplace is estimated; the degree of damage to health is assessed; specific measures are being developed to create optimal conditions and the nature of work.

Keywords: certification of workplaces, labor protection, factors of production environment and labor process, working conditions, hygiene requirements, labor severity, tension of labor, category of work.

Постановка проблеми. Стаття 43 Конституції України визначає наступне – «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці...», тому у НПАОП 0.00-7.11-12 «Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників» передбачає наступне:

– на підприємстві повинні бути створені для кожного працівника здорові і безпечні умови праці;

– роботодавець забезпечує повну і вичерпну інформацію працівників та їх уповноважених представників з питань охорони праці про можливі небезпечні ситуації, про вжиті заходи для їх запобігання або їх ліквідації та про дії працівників у аварійних ситуаціях.

Для вирішення вищевизначеної вимоги призначена атестація робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зв'язку з бажанням України вступити до Європейського Союзу, виникла необхідність адаптації наявної нормативно-правової бази що регламентує вимоги до охорони праці, виробничої санітарії та гігієні праці до вимог Європейського Союзу. Тому, у цей час здійснюється глибока переробка наявної нормативно-правової бази, з урахуванням вимог Європейського Союзу. У зв'язку із цим виникають об'єктивні складнощі у використанні колишніх (більш ранніх) досліджень і публікацій, оскільки нормативно-правова база, що регламентує ці процеси, дуже динамічно змінюється.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною проблемою, як раніше, так і зараз, є те, що як такий був практично відсутній комплексний підхід до атестації

робочих місць і компенсацій за незадовільні умови праці, у випадках неможливості забезпечення припустимих умов праці на робочих місцях. Крім того, у зв'язку зі змінами які внесені до нормативно-правової бази, що регламентує ці процеси, суттєво міняється методика атестації робочих місць.

Ціль статті. Головною метою цієї роботи є акцентувати увагу на важливості своєчасної та якісної атестації робочих місць, тобто на регулюванні відносин між роботодавцем і працівниками у галузі реалізації прав на здорові і безпечні умови праці, пільгове пенсійне забезпечення, пільги та компенсації за роботу в несприятливих умовах.

Виклад основного матеріалу. Атестація робочих місць це комплексна оцінка усіх факторів виробничої середовища та трудового процесу, які впливають на здоровий стан та трудоспридатність робітників під час трудової діяльності. Вона проводиться на всіх підприємствах, де технологічний процес, обладнання, сировина, матеріали є джерелом шкідливих та небезпечних виробничих факторів. Атестація включає в себе гігієнічну оцінку вимог праці, оцінку технічного та організаційного рівня робочого місця (відповідність технологічного процесу і обладнання нормативно-технологічної документації, раціональність планування робочого місця, забезпеченість робітників засобами індивідуального захисту та інше).

Атестація робочого місця є одним із прийомів створення і підтримки належного рівня охорони праці працівника і є комплексною оцінкою кожного робочого місця на його відповідність передовому науково-технічному рівню виробництва, гігієнічним нормам праці, психофізіологічним параметрам працюючого.

Якщо на робочому місці фактичні значення рівнів шкідливих факторів знаходяться в межах оптимальних або допустимих рівнів, умови праці на цьому робочому місці відповідають гігієнічним вимогам і відносяться відповідно до 1 або 2 класу умов праці.

Якщо рівень хоча б одного з факторів перевищує допустиму величину, то умови праці на такому робочому місці [залежно від величини перевищення та відповідно до гігієнічних критеріїв, які зазначені в Державних санітарних нормах та правилах «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», (далі – «Гігієнічна класифікація праці»)] [1] як за окремим фактором, так і при їх поєднаній дії, можуть бути віднесені до 1-4 ступенів 3 класу шкідливих або 4 класу небезпечних умов праці.

Віднесення факторів до конкретного класу визначається за фактично виміряними параметрами виробничого середовища і трудового процесу.

Для встановлення класу умов праці перевищення ГДК, ГДР можуть бути встановлені протягом одного дня (зміни), типового(і) для певного технологічного процесу.

При нетиповому або епізодичному впливі (протягом окремих днів, тижнів, місяців) гігієнічну оцінку умов праці виконують за еквівалентною експозицією та/або за максимальним рівнем фактора залежно від мети досліджень.

Гігієнічна оцінка умов праці з урахуванням комбінованої та сумісної дії виробничих факторів:

– на підставі результатів вимірів оцінюються умови праці для окремих факторів, які враховуються при гігієнічній оцінці умов праці, у разі їх дії, де враховані ефекти сумування та потенціювання при комбінованій дії хімічних речовин, біологічних факторів, різних частотних діапазонів електромагнітних випромінювань тощо;

– загальна гігієнічна оцінка умов праці за ступенем шкідливості та небезпечності встановлюється за найбільш високим класом та ступенем шкідливості.

При скороченні часу контакту зі шкідливими факторами (захист часом), застосуванні ефективних засобів індивідуального захисту рівень професійного ризику ушкодження здоров'я зменшується, внаслідок чого умови праці можуть бути оцінені як менш шкідливі (відповідно до сертифіката відповідності на ЗІЗ), але не нижче ступеня 3.1 класу 3.

У складних випадках умови праці працівників оцінюються з урахуванням показників професійної захворюваності, функціонального стану організму та захворюваності за даними облікової медичної документації працівника.

До складних випадків належать:

– особливі форми організації робіт (тривалість зміни більше 8 або 9 годин, вахтовий метод тощо);

– роботи, пов'язані переважно з переміщеннями та впливом на працівника факторів, що змінюються за інтенсивністю, часом дії або природою походження;

– роботи, які погіршують функціональний стан працівника та вимагають забезпечення його спеціальними засобами індивідуального захисту;

– складні комбінації факторів виробничого середовища та трудового процесу (у тому числі сполучна дія декількох факторів).

Основною метою атестації робочих місць є регулювання відношень між власником підприємства (або уповноваженого ним органом) і працюючими в сфері реалізації їхніх прав на здорові і безпечні умови праці, пільгове пенсійне забезпечення, пільги і компенсації за роботу у небезпечних і шкідливих умовах.

Атестація проводиться на підприємствах, установах і організаціях (далі – підприємства), незалежно від форм власності, видів діяльності, де технологічний процес або використане устаткування і матеріали можуть бути причиною виникнення небезпечних і шкідливих виробничих чинників.

Атестації підлягають робочі місця, на яких технологічний процес, обладнання, використовувані сировина і матеріали можуть бути потенційними джерелами шкідливих і небезпечних факторів.

У ході виконання роботи:

– проводиться аналітична оцінка умов праці на робочих місцях, аналіз впливу на працюючих чинників виробничого середовища і трудового процесу, передбачених гігієнічною класифікацією;

– оцінюється технічний і організаційний рівень робочого місця; оцінюється ступінь ушкодження здоров'я;

– розробляються конкретні заходи для створення оптимальних умов і характеру праці.

Під час проведення атестації варто пам'ятати, що у процесі трудової діяльності на працівника можуть впливати такі групи небезпечних і шкідливих виробничих чинників (НШВЧ):

1. НШВЧ, джерелом яких є безпосередньо комп'ютер й інші технічні засоби, що використуються в роботі.

2. НШВЧ, які пов'язані з виробничим середовищем.

3. НШВЧ, які обумовлені безпосередньо трудовим процесом.

Атестація передбачає:

– виявлення на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих чинників і з'ясування причин їх виникнення; дослідження санітарно-гігієнічних чинників виробничого середовища, тяжкості і напруженості трудового процесу на робочому місці;

– комплексну оцінку чинників виробничого середовища і характеру праці на відповідність їхніх рівнів вимогам нормативних документів;

– обґрунтування віднесення робочого місця до відповідної категорії шкідливості умов праці;

– встановлення або підтвердження права працівників на пільгове пенсійне забезпечення, додаткову відпустку, скорочений робочий день, на інші пільги і компенсації в залежності від умов праці, вирішення суперечок між власником і працюючим, що можуть виникати щодо умов праці, пільг і компенсацій;

– розробку заходів для оптимізації характеру й умов праці, оздоровлення працюючих;

– встановлення відповідності умов праці рівню розвитку техніки і технології.

Періодичність атестації встановлюється підприємством у колективному договорі, але не рідше одного разу в 5 років.

Оцінку рівня умов, важкості та напруженості праці за бальною шкалою проводять відповідно до вимог «Гігієнічної класифікації праці» [1] з урахуванням комбінованої та сумісної дії виробничих факторів, у разі їх наявності, у наступній послідовності:

1. В процесі детального аналізу умов праці в робочій зоні робочого місця виявляють наявність окремих факторів умов праці та виробничого середовища, що впливають на людину в процесі трудової діяльності. Вивченню підлягають усі без винятків фактори що передбачені в «Гігієнічній класифікації праці» [1]:

- хімічного фактору;
- біологічного фактору;
- за показниками мікроклімату;
- атмосферного тиску;
- аероіонізації;
- за показниками світлового середовища;
- шуму, інфразвуку, ультразвуку;
- виробничої вібрації;
- електромагнітних полів та випромінювань;
- іонізуючого випромінювання;
- за важкістю та напруженістю трудового процесу;

У разі встановлення дії яких-небудь із факторів, їх вносять до відповідної таблиці.

Далі визначають (вимірюють) значення та час дії виявлених факторів умов праці та виробничого середовища що впливають на людину в процесі трудової діяльності та вносять їх до той же таблиці.

Відповідно до ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» [2], за витратами енергії, визначають категорію робіт для робочого місця, що досліджується.

З додатків, відповідно до категорії робіт, розряду зорових робіт, виявлених показників умов та напруженості праці робочого місця, що досліджується, визначають ГДК (ГДР) виявлених факторів і показників та вносять їх значення до таблиці.

Для окремих факторів і показників, відповідно до вимог «Гігієнічної класифікації праці» [1], визначають розрахункові коефіцієнти Хвизн та вносять їх значення до відповідної таблиці:

– для гігієнічної оцінки мікроклімату доцільно використовувати інтегральний показник теплового навантаження середовища – ТНС-індекс. Загальна оцінка встановлюється за алгоритмом, який враховує ступінь шкідливості і час дії на кожному рівні показника та дає змогу визначити середньозважену в часі змінну оцінку ступеня шкідливості мікроклімату. Час дії при рівнях показників, віднесених до 1 або 2 класу умов праці, не враховується. Розрахунковий коефіцієнт Хвизн при оцінці мікроклімату розраховується в балах, за формулою 1:

$$X_{\text{визн}} = \frac{1 \cdot t_1 + 2 \cdot t_2 + 3 \cdot t_3 + 4 \cdot t_4}{T}, \quad (1)$$

де t_1, t_2, t_3, t_4 – час дії фактора відповідного ступеня 3 класу, год.;

T – тривалість робочої зміни, год.;

1, 2, 3, 4 – коефіцієнти що визначають ступені 3 класу.

– для освітленості приміщення, розряд і підрозряд зорових робіт та рівня шуму розрахунковий коефіцієнт не визначають;

– для показників важкості та напруженості праці розрахункові коефіцієнти визначаються за основними та допоміжними показниками, що є характерними для конкретного робочого місця, за формулою 2

$$X_{\text{визн}} = \frac{P_{\text{вим}} \cdot T \cdot K_{\text{знач}}}{8 \cdot P_{\text{доп}}}, \quad (2)$$

де $P_{\text{вим}}$ – виміряні показники важкості та напруженості праці;

T – час дії показника важкості та напруженості праці;

$K_{\text{знач}}$ – коефіцієнт значимості показника, для основних показників $K_{\text{знач}} = 1,0$, для допоміжних $K_{\text{знач}} = 0,15$;

8 – тривалість робочої зміни, год.;

$P_{\text{доп}}$ – допустимі рівні показників важкості та напруженості праці;

Основними показниками важкості праці є: фізичне динамічне навантаження, стереотипні робочі рухи, статичне навантаження, переміщення у просторі.

Основними показниками напруженості праці є: тривалість зосередження уваги або щільність сигналів, ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб або ступінь відповідальності за життя інших осіб, змінність при роботі виключно в нічну зміну.

Визначають клас та ступінь шкідливості умов праці для кожного з виявлених факторів і показників за методикою визначеною «Гігієнічною класифікацією праці» [1] та вносять їх значення до відповідної таблиці:

– для оцінки мікроклімату, клас та ступінь шкідливості умов праці визначають у відповідності до значення розрахункового коефіцієнта $X_{визн}$.

– при оцінці освітленості приміщення, клас та ступінь шкідливості умов праці визначають у відповідності до виміряного значення освітленості ($\Pi_{вим}$);

– при гігієнічній оцінці рівня шуму, клас та ступінь шкідливості умов праці визначають у відповідності до значення виміряного значення рівня шуму ($\Pi_{вим}$);

– клас та ступінь важкості й напруженості праці визначаються відповідно до суми розрахованих балів $X_{визн}$ за формулою 3.

$$X_{сум} = \sum_{\sigma=1}^n X_{\sigma} \quad (3)$$

де $\sum_{\sigma=1}^n X_{\sigma}$ – сума розрахованих балів $X_{визн}$ основних та допоміжних показників.

Загальна гігієнічна оцінка умов праці за ступенем шкідливості та небезпечності, з урахуванням комбінованої та сумісної дії виробничих факторів, встановлюється за найбільш високим класом та ступенем шкідливості окремих факторів, які враховуються.

У разі виявлення важких і шкідливих або особливо важких і особливо шкідливих умов праці при їх гігієнічній оцінці, проводять дослідження фактичного стану умов праці, з метою визначення розмірів доплат за ступені шкідливості факторів виробничого середовища і показників важкості та напруженості праці за бальною шкалою. При цьому, фактори виробничого середовища, в залежності від класу та ступеню шкідливості отримують бальну оцінку $X_{см}$ від 1 до 3 у наступній залежності:

- за 3 клас, 1 ступінь – 1 бал;
- за 3 клас, 2 ступінь – 2 бала;
- за 3 клас, 3 ступінь – 3 бала.

При цьому для оцінки фактичного впливу фактора на стан умов праці враховується тривалість його дії протягом зміни (за винятком мікроклімату і важкості та напруженості праці для яких тривалість дії вже врахована, тому для них – $X_{см} = X_i$). Тому, якщо тривалість зміни менше 8 годин, значення $X_{см}$ корегується по формулі 4:

$$X_i = X_{см} \cdot \frac{T}{8}, \quad (4)$$

де $X_{см}$ – бальна оцінка за ступінь шкідливості фактора, 1, 2, 3 бали;

T – час дії даного фактора протягом робочого дня, год.;

8 – тривалість робочої зміни, год.;

відношення $T/8 = 1$ – якщо час дії фактора складає більш 90% робочої зміни (робочого часу).

Скореговані (фактичні) бали факторів за ступені шкідливості умов праці та виробничого середовища X_i вносять до відповідної таблиці.

Для визначення конкретних розмірів доплат, умови праці оцінюються по сумі значень X_i , по формулі 5

$$X_{факт} = \sum_{i=1}^n X_i \quad (5)$$

де $\sum_{i=1}^n X_i$ – сума, скорегованих з урахуванням часу дії, балів X_i

Розміри доплат за умовами праці в залежності від їх фактичного стану ($X_{факт}$) встановлюються керівниками об'єднань, підприємств і установ по узгодженню з профспілковим комітетом (представником трудового колективу) за результатом атестації робочих місць (дослідження фактичного стану умов праці) на підставі Типового положення «Про оцінку умов праці на робочих місцях і порядок застосування галузевих переліків робіт, на яких можуть встановлюватися доплати робітникам за умови праці» [3], по наступній шкалі, таблиця 1.

Таблиця 1

Розмір доплати в залежності від фактичного стану умов праці

На роботах	$X_{факт}$, бали	Розмір доплат в % до тарифної ставки (окладу)
З важкими та шкідливими умовами праці	до 2,0	4
	2,1– 4,0	8
	4,1-6,0	12
З особливо важкими та особливо шкідливими умовами праці	6,1-8,0	16
	8,1-10,0	20
	понад 10,0	24

Джерело: [3]

До фактично відпрацьованого часу, на який нараховується доплата, не включається :

- час усіх видів відпусток;
- час, протягом якого працівник хворів;
- час виконання державних і громадських обов'язків;
- час простоїв, якщо вони офіційно оформлені згідно з законодавством;
- час, коли з виробничих потреб працівника було переведено за наказом керівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором;
- час обідньої перерви, якщо працівник згідно з Правилами внутрішнього трудового розпорядку має можливість використати її на свій розсуд.

На підставі результатів загальної гігієнічної оцінки умов праці за ступенем шкідливості та небезпечності, а також дослідження фактичного стану умов праці роблять відповідні висновки та пропозиції.

Висновки та пропозиції. Атестація робочого місця – важливий захід, який здатний урахувати практично всі особливості будь-якого робочого місця. При цьому необхідно враховувати, що чим більше буде враховано факторів виробничого середовища при дослідженні, тем точніше тобто реальніше будуть результати. Що у свою чергу забезпечить безпечні та комфортні умови праці працівників. Крім того, хоча планова атестація проводиться не рідше ніж один раз на п'ять років, але у разі докорінної зміни умов і характеру праці з ініціативи роботодавця, профспілкового комітету, трудового колективу або його виборного органу, органів Держпраці необхідно проводити позачергову атестацію. Також необхідно враховувати, що якщо по тим або іншим об'єктивним причинам на робочому місці неможливо забезпечити оптимальні або як мінімум припустимі умови праці, необхідно передбачити матеріальну компенсацію. Тобто, на цих робочих місцях необхідно передбачити доплату працівникам за умови праці.

Список літератури:

1. Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу [На заміну ГН 3.3.5-8.6.6.1-2002 ; чинний від 2014-05-30]. Київ : МОЗ України, 2014. 37 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14>. (Державні санітарні норми та правила)
2. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень. [Чинний від 1999-12-01]. Київ : МОЗ України, 1999. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99>. (Державні санітарні норми)
3. Про оцінку умов праці на робочих місцях і порядок застосування галузевих переліків робіт, на яких можуть установлюватися доплати робітникам за умови праці. [Чинний від 1986-10-03]. Москва : Держкомпраці СРСР; Секретаріат ВЦСПС, 1986. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2-78400-86>. (Типове положення)

References:

1. Hihienichna klasyfikatsiia pratsi za pokaznykamy shkidlyvosti ta nebezpechnosti faktoriv vyrobnychoho seredovyshcha, vazhkosti ta napruzhenosti trudovoho protsesu [Hygienic classification of labor on the indicators of harmfulness and danger factors of the production environment, the severity and intensity of the labor process]. [GN 3.3.5-8.6.6.1-2002; valid from 2014-05-30]. K. : Ministry of Health of Ukraine, 2014. 37 p. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14>. (State sanitary norms and rules)
2. DSN 3.3.6.042-99. Sanitarni normy mikroklimatu vyrobnychkykh prymishchen [Sanitary norms of the microclimate of industrial premises]. [Valid from 1999-12-01]. K. : Ministry of Health of Ukraine, 1999. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99>. – (State sanitary norms)
3. Pro otsinku umov pratsi na robochychh mistsiakh i poriadok zastosuvannya haluzevykh perelikiv robit, na yakykh mozhut ustanovliuvatysia doplaty robitnykam za umovy pratsi [On the assessment of working conditions at workplaces and the procedure for the use of sectoral lists of works that may be subject to additional payments to workers at work]. [Valid from 1986-10-03]. M. : State Committee of Labor of the USSR; Secretariat of the All-Union Central Council of Trade Unions, 1986. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2-78400-86>. (Typical position)